

12^ο Συνέδριο
της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας

Ομιλία

Η αμφιφυλία της ψυχαναλυτικής σκηνής

Πάνος Αλούπης

Το κεντρικό ερώτημα που διατρέχει την ομιλία είναι η διάρθρωση και η διασύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στο πώς η σεξουαλικότητα, και δη η αμφιφυλία, συμμετέχει στην δόμηση του ψυχαναλυτικού πλαισίου και στο πώς ο ψυχαναλυτής μέσα στο πλαίσιο αυτό την ακούει και την ερμηνεύει.

Ιστορικά, το αναλυτικό πλαίσιο είναι εφεύρεση κι επινόηση της ψυχανάλυσης, δεν υπήρχε πριν το φροϋδικό έργο. Ο Φρόυντ θεωρεί την αμφιφυλία (ή αμφισεξουαλικότητα) ως ιδρυτικό στοιχείο της ψυχικής ζωής. Το άρρεν συνδέθηκε εξ αρχής, μέσω του οιδιπόδειου, με τον φαλλικό χαρακτήρα, ο οποίος προτάθηκε ως κάτι που υπάρχει ή που δεν υπάρχει, με συνέπεια το θήλυ να διατυπώνεται ως αρνητικό πρόσημα απέναντι στον φαλλό. Στη συνέχεια, υπό την επήρεια της θεραπευτικής εξέλιξης και του ακούσματος του έργου συνοδοιπόρων ψυχαναλυτριών (Mac Brunswick, Horney), το προοιδιπόδειο και το πρωτογενές πήραν μια θέση στη φροϋδική θεωρία, όπου το θήλυ και το άρρεν συνδέθηκαν με την ενεργητικότητα και την παθητικότητα της πρωτογενούς διαδικασίας και ταύτισης.

Ταυτόχρονα, σε ένα άλλο επίπεδο, η εφεύρεση της ψυχανάλυσης συμπίπτει με την κλινική υστερικών ασθενών. Η υστερία συνεισέφερε στη δημιουργία μιας ψυχαναλυτικής σκηνής ως ενός εσωτερικού χώρου, στον οποίο η από-φόρτιση και η από-κάλυψη κατέχουν κεντρική λειτουργία. Το θήλυ διαμόρφωσε έτσι ένα χώρο με την φαλλικότητα και τον ευνουχισμό ως πρωταγωνιστικούς φορείς. Μετά το 1915, ο προσδιορισμός του ναρκισσισμού, του μαζοχισμού και της ενορμητικής δυάδας Έρωτα και Θανάτου προσέλκυσαν το ενδιαφέρον στις πρωτογενείς διαδικασίες, με συνέπεια τη σύνδεση του θήλεος με την ασυνείδητη απόρριψη του και του άρρενος με την επιθετικότητα και την καταστροφικότητα.

Η αναλυτική συνεδρία ως μοντέλο πρωταρχικής σκηνής κινείται πιο κοντά στο άκουσμα της δεύτερης τοπικής θεωρίας, με το υπερεγώ να διευθετεί την τριάδα «πλαίσιο-ψυχαναλυτής-ψυχαναλυόμενος». Αντίθετα, ως μοντέλο ονειρικής διαδικασίας βρίσκεται πιο κοντά στην πρώτη τοπική με το προσυνειδητό να διευθετεί την ροή των ψυχικού υλικού μεταξύ συνειδητού κι ασυνειδήτου.

Αν πάρουμε το μοντέλο της πρωταρχικής σκηνής, αυτό που κυριαρχεί είναι η έννοια της απαγόρευσης, που φαντασιώνεται ένα σκηνικό αποπλάνησης. Από τη μια, έχουμε μια σεξουαλικότητα με τον αντρικό και τον γυναικείο χαρακτήρα διαρθρωμένους ποικιλότροπα κι από την άλλη την τριαδικότητα με τα σενάρια συμμετοχής κι αποκλεισμού. Η μεταβιβαστική σχέση βιώνεται έτσι και θεωρητικοποιείται ως σχέση με αιμομικτικές φαντασιώσεις, που μπορούν να οδηγήσουν σε μια πρόθεση αποχής κι από-σεξουαλικοποίησης (σιωπή, αποχή, προσέγγιση μέσα από μια υποτιθέμενη μητρική επανορθωτική φροντίδα). Οι θεωρίες της ενσυναίσθησης και της γενικευμένης αποπλάνησης θα μπορούσαν να ιδωθούν ως δυο αντιθετικοί πόλοι της ίδιας στο βάθος σεξουαλικής αμφίφυλης φαντασίωσης (Winnicott, Kohut, Laplanche).

Στο μοντέλο του ονείρου οι πρωτογενείς ασυνείδητες διαδικασίες και η παλινδρόμηση βρίσκονται στο προσκήνιο. Εδώ η ενεργητικότητα κι η παθητικότητα, ως εκπρόσωποι του άρρενος και του θήλεος, επωμίζονται τον ρόλο των εργαλείων αντίληψης της ψυχαναλυτικής διαδικασίας και της συνειρμικότητας μεταβιβαστικά και αντι-μεταβιβαστικά. Ο αναλυτής παρουσιάζεται ως ο ενεργητικός ερμηνευτής που διακόπτει την ροή της διαδικασίας, με την ερμηνεία ως διάδραση (enactment) μέσα στο αναλυτικό πλαίσιο (Fain). Από την άλλη, το θήλυ και το μητρικό προσεγγίζονται ως υποδοχείς της παλινδρόμησης και ο ψυχαναλυτής ως ο εγγυητής της ικανότητας εμπειρικότητας και μεταλλαγής του αναλυτικού πλαισίου (Winnicott, Bion).

Στον άνθρωπο, ως ψυχικό με λόγο όν, ο κύριος σύμμαχος μπρος στον φόβο της σεξουαλικότητας είναι η σκέψη και η συνακόλουθη παντοδυναμία της. Στην ψυχαναλυτική διεργασία, η σκέψη παράλληλα με την απαγόρευση της δράσης καθιστά το κύριο εργαλείο στη διάθεση του ψυχαναλυτή και του ψυχαναλυόμενου. Είναι ενδιαφέρον ότι ο Φρόυντ επινόησε δίπολα, εγώ/αντικείμενο, έρωσ/θάνατος, που αντανακλούν και εικονογραφούν το εκ των προτέρων δίπολο άρρεν/θήλυ. Η διαφορά τους προκαλεί μια ένταση, όπως και η συνύπαρξη του σώματος με το ψυχικό όργανο

απέναντι στον λόγο και στη γλώσσα. Η ανθρώπινη σκέψη κυοφορεί εξ αρχής την τάση άρνησης κι ακύρωσης της διαφοράς, κάτι που η ψυχανάλυση διατυπώνει μέσα από τους μηχανισμούς της πρωτογενούς διαδικασίας. Από την άλλη, αυτή η άρνηση της διαφοράς και κατά συνέπεια και της σεξουαλικότητας ενέχει τον κίνδυνο να εκφραστεί μέσα από αυτό που δεν θέλει ψυχικά να ακούσει ο κάθε ψυχαναλυτής, και σε τελευταία ανάλυση η ψυχαναλυτική θεωρία και τεχνική. Είμαστε όλοι κάτι, χωρίς να είμαστε κάτι άλλο και έχουμε κάτι χωρίς να έχουμε τα πάντα! Η συνύπαρξη και η συμπληρωματικότητα του άρρενος και του θήλεος, της αμφί-φυλίας μάς το υπενθυμίζει τραγικά.

Οι θεωρητικές αυτές σκέψεις θα συνοδεύονται από κλινικές περιπτώσεις στο πλαίσιο ψυχαναλυτικών συνεδριών.

Βιβλιογραφία

- Aloupis P. (2017) Corps de femme, corps du féminin, *Revue française de Psychosomatique*, 1/51, 21-34.
- Bion W. (1965) *Transformations*, London, Heinemann.
- Bion W. (1970) *Attention and Interpretation*, London, Heinemann.
- André J.(1999) L'élément féminin impur, *Débats de Psychanalyse: Clés pour le féminin*, 143-151.
- Chasseguet-Smirgel J. et al. (1964) *La sexualité féminine*, Paris, Payot.
- Freud S. (1931b) Über die weibliche Sexualität, GW 14 (1948), 517-537.
- Horney K. (1926) The flight from womanhood ; The Masculinity Complex in women, as viewed by men and women, *IJP*, 7 :324-339.
- Kohut H. (1978) *The search for the Self*, New York, International Universities Press.
- Laplanche J. (1987) *Nouveaux fondements pour la psychanalyse. La séduction originaire*, Paris, PUF.
- Mack Brunswick R. (1940) The Proedipal Phase of the libido development, *Psychoanalytic Quarterly*, 9: 293-319.
- Schneider M. (2004) *Le paradigme féminin*, Paris, éditions Aubier, Flammarion.
- Winnicott D.W. (1971) Creativity and its origins in *Playing and Reality*, London, Tavistock, 65-85.